

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2022

parlando, rubato
♩ = cca 70

* ženský hlas

1. Andro-da-ta-bd-nis, joji pha-res bu-či ke-ren, intonační posun o půltón výš
pha-res bu-či ke-ren, joji mek ma-ri-ben chu-den.

2. La-ches te hin la-ches, joji duj berš te u-ža-rel,
duj berš te u-ža-rel, joji mek ma-ri-ben chu-del. atd.

Romano džaniben

časopis romistických studií | 29. ročník | 1/2022

[Michael Beníšek]

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2022

Na obálce:

Notový záznam písně *Andr'oda taboris* zaznamenané J. Koudelkou – Rakúsy, asi 1964 |

Na základě terénní nahrávky zapsala K. Andršová.

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

- Kateřina Andršová
Josef Koudelka (*1938) a jeho nahrávky romských písní z šedesátých let 7
- Renata Sedláková
**Zprávy o Nás i o Nich – zpravodajský diskurz televize
veřejné služby o Romech** 27
- Michael Beníšek
Kůň, postroj a povoz ve východoužské romštině 53

RECENZNÍ ČLÁNEK

- Pavel Baloun
**Holokaust a jeho následky optikou židovských a romských rodin
mezi dějinami žen a gender history** 77

NERECENZOVANÁ ČÁST

- Anna Míšková
**Tadeusz Joachimowski – výpověď bývalého vězně koncentračního
tábora Auschwitz II-Birkenau** 91
- Jana Gáborová-Kroková
„Chcela som byť blízko Rómom.“ Rozhovor s Nelou Nezábudkovou 127

RECENZE | ANOTACE

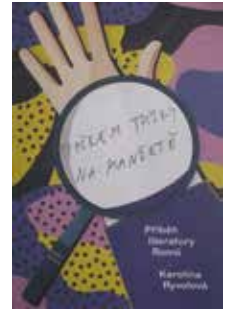
- Karolína Ryvolová:
Špačkem tužky na manžetě (Anna Štičková) 143
- Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić (eds.):
Boyash Studies: Researching „Our People“ (Pavel Kubaník) 147
- Tatiana Zalahař Podolinská: *Marian Devotion Among the Roma in Slovakia:
A Post-Modern Religious Response to Marginality* (Barbora Spalová) 151

Recenze | Anotace

Karolína Ryvolová
Špačkem tužky na manžetě
/ Anna Štičková

Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić (eds.)
Boyash Studies: Researching "Our People"
/ Pavel Kubaník

Tatiana Zachar Podolinská
*Marian Devotion Among the Roma in Slovakia:
A Post-Modern Religious Response to Marginality*
/ Barbora Spalová

Karolína Ryvolová

Špačkem tužky na manželě. Příběh literatury Romů

Praha: Slovo 21, 2021, 192 s., ISBN 978-80-88301-33-2

Kniha Karolíny Ryvolové *Špačkem tužky na manželě – Příběh literatury Romů* mapuje již několik desítek let existující romské literární hnutí, kterému se ale v posledních letech dostává více a více pozornosti, především neúnavnou prací právě autorky a také nakladatelství Kher, jehož je autorka součástí, a dalších sympatizujících novinářek, autorek, redaktorek, vědkyň ad.¹ Kniha je v základu členěna chronologicky do celků dle jednotlivých období – počíná se v roce 1969, kdy vznikla česká organizace Svaz Cikánů-Romů a s ní i svazové věstníky, ve kterých začali publikovat první autorky a autoři (např. Tera Fabiánová nebo Andrej Giňa). Druhá kapitola „Pod povrchem kvas“ reflektuje normalizační sedmdesátá a osmdesátá léta, kdy byla praktikována další vlna asimilační politiky a potlačovány jakékoli snahy etnoemancipačního hnutí. Třetí kapitola je rámována lety 1990 – tedy po převratu – a 2005, kdy zemřela stěžejní osobnost české romistiky Milena Hübschmannová. Závěrečná kapitola začíná situací po smrti Hübschmannové, kdy mnoho jejích studentek, svěrenkyň a kolegyně bylo „bezradných“ (s. 109), končí ovšem optimisticky až v současnosti, kdy je literatura romsky píšících autorek a autorů literární obcí uznanou součástí české literatury. Důkazem budiž pravidelné publikování romsky psaných textů v časopisu Respekt, ne zřídkavé pořady v Českém rozhlase (namátkově 2016, 2019, 2021, 2022), tematická čísla mnohých literárních časopisů. Také jsou v poslední době úspěšná autorská čtení romsky píšících – především – autorek. Například na posledním festivalu Tabook v Táboře se ani na všechny zájemkyně a zájemce o čtení nedostalo, místa byla beznadějně obsazena. Samozřejmě se ale stále jedná o tzv. nezávislou literaturu, tedy tu, která cílí na náročnější čtenářstvo, jež vyhledává nemainstreamovou literaturu. Na romské autorky na plakátech v metru, které inzerují mainstreamové tituly, si ještě budeme muset počkat.

1 Autorka záměrně používá generické femininum a genderově neutrální jazyk.

Pro nestudovanou romistku je kniha nesmírně zajímavá a přínosná. Nejen z literárního hlediska – Ryvolová logicky navazuje na obecné dějiny romského etnoemancipačního hnutí v Československu, protože romsky psaná literatura s ním byla pevně svázána, proto se lze z knihy i rámcově dozvědět o historii hnutí od konce šedesátých let 20. století. Jako výchozí příručka jistě poslouží i začínajícím romistkám a nejspíše po ní občas sáhne i odborná obec, neboť v ní najde poměrně přehledně uvedené základní informace. Bude-li přístupná i většinové veřejnosti, tedy čtenářstvu pohybujícímu se v literárním mainstreamu, je otázkou, ovšem to nejspíše ani není její prvotní ambicí, přestože by mnohé z nich kniha měla šanci obohatit.

Pokud se na knihu podívám z hlediska knižní kultury a nakladatelské přípravy, oceňuji obrazovou výbavu, ve které kniha pracuje s mnoha dobovými fotografiemi, ukázkami tvorby jednotlivých publikujících autorek a autorů atp. Co je ovšem naprosto nešťastné, je volba papíru. Rozumím, že musel být brán ohled na možnost vytisknout velké množství fotografií, ovšem kniha se – z uživatelského hlediska – prakticky nedá pohodlně číst, papír má příliš vysokou gramáž a kniha nezůstává otevřená jinak než za použití síly. Titul by si zasloužil i pečlivější sazbu (na některých místech najednou dojde ke změně prokladu a velikosti písma, např. na s. 43, občas se dočkáme i korektorkou nepodchycené chyby). Obecně je zřejmé, že knihu nevydalo zavedené nakladatelství, ale nezisková organizace jako součást většího projektu, což nevádí, problémem jsou chybějící nakladatelské zkušenosti, které by knize, jež je zásadním příspěvkem do české literární vědy i romistiky, poskytly patřičný servis.

Ale zpět k samotnému textu. Ryvolová čerpá z mnohaletých zkušeností, znalostí a kontaktů, kterými jako uznávaná romistka disponuje.² Přestože jí práci – jak sama uvádí (s. 8) – zkomplikovala pandemie a uzavřené archivy, podařilo se jí předestřít solidní přehledovou publikaci, která uvádí čtenářky a čtenáře do historie romsky psané literatury u nás. Kniha není vyčerpávající, čistého textu je tu jen něco přes sto třicet stran, zbytek tvoří do romštiny a angličtiny přeložené sumáře jednotlivých kapitol, přičemž to, že nebyla vynechána romština, považuji za velmi zásadní. Ryvolová však neaspiruje na beze zbytku vyčerpávající publikaci. Sama uvádí, že jsou mnohá ještě ne zcela zmapovaná místa, že musejí přijít další badatelky, aby nejasnosti doplnily, a že mnohé nejasnosti také zpřesní či naopak úplně obrátí zpracování archivu Mileny Hübschmannové, které bylo dokončeno až s koncem roku 2021 a ze kterého tedy autorka této publikace nemohla čerpat. Kniha vyniká kvalitou rešerší a snahou uvést na pravou míru mnohdy letité nejasnosti (např. otazníky kolem knihy *Cikán zpívá jinak*, s. 47–50) a také zaplněním prázdných míst, nebo naopak navrácením osobností do kánonu, které z něj – z různých důvodů – vypadly (např. Josef Bánom, Ladislav

2 Ryvolová byla např. hostující editorkou tematického literárního čísla *RDž* 1/2019 (pozn. red.).

Demeter). I vzhledem k náročné, dle autorky mnohdy až „detektivní“ práci, kterou sama komentuje v předmluvě, „[o]dtud pramení název publikace, jejíž obsah se místy podobá poznámkám v rychlosti načmáraným soukromým očkem na manžetu košile,“ (s. 8), je kniha vybavena robustním poznámkovým aparátem, který – jak už to bývá u knih, které je třeba nenechat příliš nabobtnat v hlavním textu – prakticky tvoří další linii textu, což ovšem ztěžuje přehlednost celé knihy. Stejně tak není vždy zcela přehledné řazení jednotlivých podkapitol – je zde vidět jasný záměr knihu vést po chronologické linii, ne vždy se to však daří (např. závěr podkapitoly „Překladová tvorba“, s. 119). Nevýrazněji se toto projevuje u umístění asi – mezi většinovou populací – nejznámější romské autorky Eleny Lackové. Ryvolová možná překvapivě neklade začátek romského písemnictví v Československu právě k Lackové a jejímu *Hořícímu cikánskému táboru* (konec čtyřicátých let), ale umísťuje Lackovou skoro až na samý závěr knihy (s. 100–104) a vztahuje ji k době, kdy Lackové vyšly dva výbory z díla. Může se také jevit překvapujícím, že Lacková nedostala v knize obecně větší prostor, zde ale právě Ryvolová vybízí k tomu, aby vznikla monografie věnovaná výhradně této stěžejní osobnosti.³

Určitou nekonzistentnost také vykazují konce kapitol. Zatímco v té první se dočkáme závěrečného shrnutí dané kapitoly v samostatné sekci, jak je tomu u odborné literatury běžné,⁴ v dalších kapitolách už je to řešeno třeba jen závěrečným odstavcem (často i třeba jen jako shrnutí podkapitoly a už ne celé kapitoly), nebo se shrnutí nevyskytuje vůbec. I toto z větší části přikládám chybějícímu odbornému vedení ze strany nakladatelství. Odbornosti knihy bylo dle tiráže a poznámek v předmluvě věnováno ohromné úsilí – kniha měla odbornou recenzentku Alenu Scheinostovou, její části prošly rukama i dalších poradkyň a poradců a korekturou romštiny, angličtiny i češtiny, což je bezesporu ku prospěchu věci. V tiráži ovšem není uvedena odpovědná redaktorka, která by právě věnovala větší úsilí kohezi textu, což by kniha skutečně potřebovala.

Podtitul knihy *Příběh literatury Romů* a následná předmluva čtenářstvu slibuje skutečný – možná až „detektivní, či beletristický“ – příběh, stejně tak k tomu inklinují poetické názvy kapitol („Injekce z hrotu tvého pera“, „Pod povrchem kvas“). Jde však o skrz naskrz odborný text, a přestože se Ryvolová snaží psát čtivě a poutavě, nutně naráží na limity žánru a v některých momentech zůstává vysloveně rozpolcena mezi snahou o akademický text a snahou zachovat přístupnost čtenářstvu, které literárněvědné ani romistické texty běžně nečte, a výsledek je tak stylisticky poněkud rozpačitý. I toto vnímám jako slabinu, kterou by zkušená redaktorka pomohla posunout správným směrem, neboť po obsahové stránce knize nelze nic zásadního vytknout, text v zásadě dostává tomu, co autorka

3 Srov. recenzi Radky Patočkové na knihu Alexandra Mušinky *Elena Lacková I.* v RDž 2/2021 (pozn. red.).

4 Tato kapitola vyšla dříve samostatně jako odborný článek v RDž 2/2019 (pozn. red.).

slibuje v předmluvě – poskytuje ucelený a základní přehled o daném tématu.

Přes výše zmíněné problematické momenty je naprosto zřejmé, že autorka přdestřela zásadní publikaci o oblasti literatury, jejíž historie nebyla dosud v odborné obci dostatečně známa. V momentě, kdy na českém knižním trhu není – i přes veškeré dosavadní úspěchy a přijetí ze strany nezávislé literatury, odbornic a náročnějšího čtenářstva – (nejen) tato minoritizovaná literatura stále dostatečně vidět v hlavním literárním proudu, je taková publikace skutečně průlomová, a to i proto, že končí až v současnosti. Ryvolová se obecně snaží nehodnotit literární úroveň jednotlivých textů, nabízí spíše možnost se na jednotlivé texty podívat a vůbec o nich dát vědět světu.

Na závěr se nabízí otázka, čím se může většinová literatura inspirovat od té romské? Bezesporu v tom, že romsky psaná literatura nebyla zřejmě nikdy tolik zatížena nedostatečným zastoupením žen – ostatně už v prvním periodiku *Romano lil* měla Tera Fabiánová vlastní rubriku „Zadáno pro Teru“ a byla vůbec první, která tu publikovala. Ještě před ní to byla Elena Lacková. Přestože pak bylo autorek méně, vždy dostávaly prostor. I proto možná nyní zažíváme vysloveně *boom* romsky píšících autorek (čemuž se Ryvolová v knize také věnuje), které se na české literární scéně pohybují a některé již roky úspěšně (Stanislava Miková, Maria Siváková). Nezbyvá než doufat, že se nastolených témat ujmou další romistky a literární vědkyně a dočkáme se nových monografií a publikací o této součásti české literatury. Stejně tak je třeba doufat, že romsky píšící autorky a autoři časem obsadí i literární mainstream a začnou se třeba hojněji objevovat i v doporučených seznamech knih v českých školách. Vzhledem k jejich významu by to bylo vhodné a žádoucí.

Anna Štícková⁵

⁵ Autorka se věnuje problematice knižního trhu a postavení tzv. nezávislé literatury a knižních profesionálek a profesionálů. Studuje doktorát na FF MUNI, vede profesní platformu malých nakladatelů a knihkupců Knihex. Vychází z feministického konceptu bibliodiverzity, a proto ve svých textech užívá genderově neutrální jazyk, případně generické femininum. E-mail: stickovaanna@gmail.com